

ali živali – stavbno žrtev. Nekaj teh drobcev je skritih tudi v Šaleški dolini in njeni okolici. V najbolj literarnem prispevku zbornika Boris Salobir pripoveduje zgodbo o *Miličarskem bloku*, ki je (bil) čisto navaden blok s petinpetdesetimi stanovanji in je kot eden prvih stal v novem Velenju, takrat čisto na njegovem vzhodnem delu. V njem je bila locirana prva postaja ljudske milice, od tod tudi naslov prispevka. Blok je dihal svoje življenje s svojimi novimi stanovalci, ki so mu dali dušo. Prispevek mestoma zelo literarno in humorno pa tudi kulturnoantropološko osvetljuje rast in razvoj novega Velenja na primeru stanovanjske skupnosti velikega bloka. Lado Planko se v prispevku *1968 ali privid svobode* spominja svoje izkušnje dogodkov in situacij s konca šestdesetih let in iz časa študentskega gibanja v letih 1970 in 1971. Pisanje izpostavi nekaj aspektov in soodvisnosti, katerih percepcija je zaradi časovne odmakljenosti oziroma zaradi spremenjenega družbenega konteksta danes otežena.

Kustodinja in slikarka Barbara Drey predstavlja v prispevku *Napotnikovo galerijo iz Šoštanja*, ki je bila ena prvih šolskih galerij v sloveniji in obsega 107 umetniških del več kot 60 del avtorjev, različnih tehnik, grafičnih listov in plastik, ki so pomembno zaznamovali slovensko umetnost 20. stoletja.

Andreja Jurkovnik predstavlja del rokopisne zapuščine največjega šaleškega pesnika Karla Destovnika Kajuha v članku *Kajuhova rokopisna zapuščina*. Gre za izbor iz obsežne korespondence z njegovim krogom literatov, literarnih kritikov, prijateljev in z družino. Med naslovniki Kajuhovih pisem in dopisnic so bili številni slovenski literati in razumniki, v prispevku pa je poudarek na Kajuhovem dopisovanju z urednikom literarne revije *Slovenska mladina* Konstantinom Nahtigalom, s Kajuhovim prijateljem in pesnikom Francem Primcem in s pesnikovima ljubeznima Marijo Medved in Silvo Ponikvar.

Zbornik zaokrožuje prispevek Andreje Ažber in urednika Silva Grmovška *O nekaterih knjigah, ki so v zadnjih letih izšle na Šaleškem*. Avtorja sta iz obsežne šaleške založniške produkcije predstavila izbor knjig (leposlovje in strokovna literatura) in nekaterih zgoščenk, ki so v zadnjih sedmih letih izšle v Šaleški dolini in katerih primarni domicil in začetki njihove poklicne in strokovne poti so vezani na Šaleško dolino.

Šaleški razgledi so na pravi poti k ponovni uveljavitvi kot osredna tovrstna humanistična literatura Savinjsko-šaleške regije, nekako na domoznansko-strokovni tretji razvojni osi. Z njimi so bolj povezani s centri humanističnega mišljenja in raziskovanja, tako simbolno, ob slovenski univerzitetni osi Maribor–Ljubljana–Koper. Simbolno se je dotikajo in humanistično osvetlijo izbrane in relevantne domoznanske teme tudi onkraj osrednjih centrov tovrstnega raziskovanja in vedenja. In tovrstne publikacije so izjemno pomemben kamen gradnik v mozaik kul-

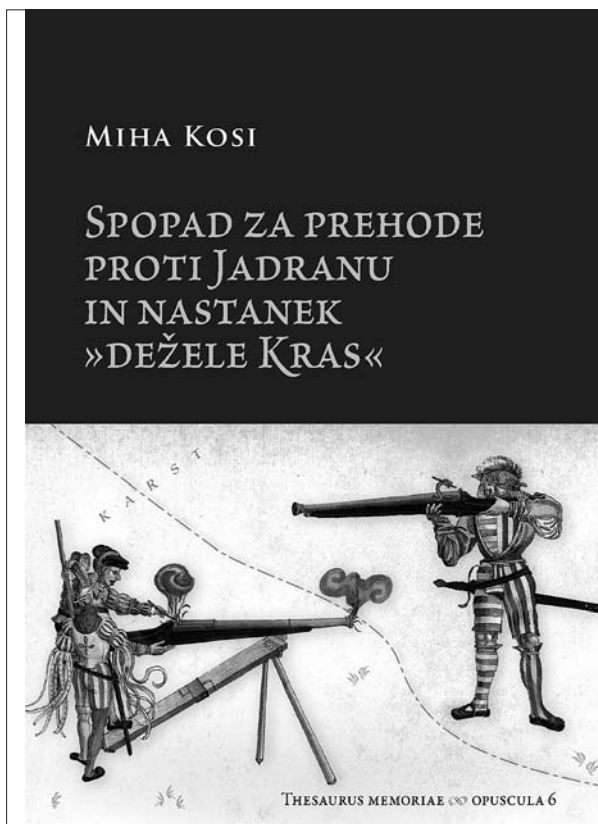
turne in znanstvene identitete šaleškega, savinjskega humanističnega prostora.

Matjaž Šalej

Miha Kosi: Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«: vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja (Thesaurus memoriae. Opuscula; 6). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018, 264 strani.

Miha Kosi je v tematski »kraški« številki revije *Kronika* leta 2015 (letnik 63, št. 3, str. 379–444) objavil obširno znanstveno razpravo z naslovom *Boj za prehode proti Jadranu – Kras od 12. do 15. stoletja* (politično- in vojnogodovinska skica). Besedilo, ki je bilo vse prej kot le skica, pač pa dotlej najbolj sistematičen prikaz srednjeveške zgodovine Krasa, je v naslednjih letih nadgradil in lani pri Založbi ZRC izdal kot samostojno monografijo. V tej je razprava iz *Kronike* »ponatisnjena« na straneh 11–142, a je na več mestih dopolnjena in bolj razčlenjena, bogatejša je tudi slikovno gradivo. Med slikovnimi prilogami posebej omenimo vloženi list z barvnimi reprodukcijami nekaterih pečatov, ki jih najdemo tudi med

besedilom, a zaradi črno-belega tiska in bolj voluminoznega papirja niso dovolj jasni. Zanimiva rešitev so karte Krasa in sosednjih dežel na notranji strani ovitka. Dobrodošli so dodatki na koncu, med njimi šest genealoških preglednic, knjigo pa standardno zapirajo izčrpen seznam neobjavljenih in objavljenih virov ter literature, daljši povzetek v angleškem jeziku in bralcu prijazno imensko kazalo.

Ena prvih ugotovitev naj bo, da študija ne zajame zgolj Krasa v današnjem razumevanju (tj. planote v zaledju Tržaškega zaliva), temveč precej širše – tako kot so ga razumeli tudi v obravnavanem obdobju. Že Ljudmil Hauptmann in Milko Kos sta namreč po srednjeveških virih povzela, da ima izraz Kras več pomenov. V najširšem je lahko obsegal celotno planoto od Tržaškega zaliva do Ljubljanske kotline (vključno z Dornberkom, Rihemberkom, Vipavsko dolino, Ložem, Cerknico in Planino, včasih tudi deli kvarnerske obale), v najožjem pa je bil omejen na zaledje Trsta do kotline reke Reke in do Goriške kotline. V srednjem pomenu je Kras segal do Pivke s Postojno; ni torej zajemal Vipavske doline, Loža, Cerknice in Planine. V vsakem primeru pa velja glede izjemne dinamike obravnavanega prostora pritegniti tej avtorjevi primerjavi: »In če je bilo celotno slovensko ozemlje 'na prepihu', je bil v njegovem okviru Kras nedvomno 'na burji'. Vojaška in politična dinamika v tem prostoru v poznem srednjem veku v slovenskem okviru nimata primerjave. Koliko gospodov se je v kratkem času zamenjalo na pomembnejših gospostvih, koliko velikih sil tedanjega časa se je borilo za strateške prometne prehode proti Jadranu, ki so omogočali nadzor trgovskih poti in s tem bogate dohodke.« (str. 7)

Uvodnemu poglavju, kjer je s citati sočasnih virov razložena identiteta Krasa oz. njegovi (vsaj) trije pomeni (obsegi), sledi sistematičen pregled vojaške, politične in »upravne« zgodovine, ki mu lahko sledimo kronološko prek aktivnosti posameznih rodbin ali posameznikov. »Čas velikih« je Kosi naslovil obdobje 12. in 13. stoletja, ki so ga zaznamovali oglejski patriarhi, koroški vojvode Spanheimi, grofje Andeško-Meranski ter grofje Bogenski in njihovi ministeriali iz Krnosa.

Po izumrtju večine teh rodbin sredi 13. stoletja so se karte premešale na novo in le oglejski patriarh se je obdržal v igri. Novi igralci so bili oglejski vazali Devinski in goriški grofje, ki so v času Henrika II. v prvih dveh desetletjih 14. stoletja na Krasu dosegli zenit. 14. stoletje je bilo sicer na širšem Krasu v znamenju habsburškega prodora proti morju, pa grofov Celjskih, Ortenburžanov (predstavnik te treh rodbin v kraškem kontekstu avtor poimenuje »novi možje«) in denimo zelo prodornih Šteberških. Devinski so v drugi polovici stoletja dosegli višek, Goriškim pa so se najbolj časi že iztekali.

Ko je v začetku 15. stoletja Oglej doživel dokončni zlom svoje posvetne oblasti, so ga na mestu glavnega habsburškega tekmeca zamenjale Benetke. Te

so Habsburžanom že v prejšnjih desetletjih grenile dostop do morja, do Trsta, ki so ga Benečani v letih 1370–1380 tudi obvladovali in zaradi njih se je mesto leta 1382 podalo pod habsburško oblast. Markova republika pa je bila na Krasu takrat vendarle še precej nizka ovira utrjevanju habsburških pozicij. Srž konflikta so kmalu postala pristaniška mesta, predvsem beneški Koper in habsburški Trst, ter seveda njune povezave s trgovsko zanimivim zaledjem. V začetku šestdesetih let 15. stoletja je vzplamtel prvi resnejši konflikt. Do vojne je prišlo zaradi trgovske konkurence med habsburškim Trstom ter beneškimi Piranom, Kopro in Miljami. Trst je beneškim mestom (nasilno) odžiral dobiček od trgovanja s celino, to pa je beneško vojsko zvalilo pred mesto. Mesto je obleganje sicer vzdržalo, vendar je moralo po sklenjenem premirju novembra 1463 dopustiti prosto izbiro trgovskih poti, se zaradi grožnje z uničenjem solin odpovedati izvozu soli po morju in trem strateškim točkam – Socerbu, Mokovu in Novemu gradu – s čimer so Benečani dobili nadzor nad tistim delom tržaškega zaledja, ki je prej omogočal prisilno kanaliziranje trgovine v habsburški Trst. A Friderik III. je skušal proti morju in beneškim ozemljem usmerjeno trgovino svojih dežel še naprej voditi skozi tržaško mitnico, kar gotovo ni prispevalo k blaženju napetosti. Najavljaj se je resnejši spopad.

Kratek sprehod čez štiri kraška stoletja in njihove glavne akterje naj bo le povabilo k pozornemu branju, ki ga skrbno zbrano gradivo in jasna artikulacija nedvomno zaslužita. Ker so v najbolj prepisnih časih nekateri gradovi in nanje pripeta gospostva – za marsikaterega med njimi bo morda tudi soliden poznavalec slovenske srednjeveške zgodovine prvič slišal – dobesečno iz dneva v dan menjali svoje gospodarje, kakega zgoščenega povzetka Kosijevih ugotovitev na tem mestu ni mogoče dati. Glavne točke (gospostva, gradovi, mesta oz. trgi) njegovega zanimanja so poleg že omenjenega Trsta in postojank v njegovem ožjem zaledju npr. Devin, Rihemberk, Vipava, Senožeče, Svarcenec, Voitsberg, Prem, Novi grad, Karsberg, Rašpor, Gotnik, Jama, Postojna, Hašperk in Lož.

Razpravo v *Kroniki* je Kosi sklenil s poglavjem »Dežela Kras?«, ki ga je v monografiji bistveno razširil (str. 171–208), vmes pa predstavil beneško vojno iz let 1508–1516 (str. 143–170). Da ta prvi večji habsburško (avstrijsko)-beneški spopad, ki je za več stoletij odločil o pripadnosti primorskih pokrajin in njihovi povezavi z ostalimi habsburškimi deželami, v slovenskem zgodovinopisju ni bil deležen resne pozornosti, je vsaj presenetljivo. Še toliko bolj, ker so glavni viri (že bili) objavljeni. Miha Kosi je tudi tu napravil lep preboj, saj je po letih zarisal glavne poteze vojaških operacij na zahodnem slovenskem ozemlju. Maksimilijanova vojna z Benetkami je bila sicer le del veliko večjega evropskega spopada za prevlado v Italiji, v katerega so se vpletle vse pomembnejše evropske krščanske sile in za povrh še Turki. Odnosi

med Habsburžani in Benetkami so se zaostriili, ko se je trgovinskemu sporu po smrti zadnjega goriškega grofa Lenarta pridružilo vprašanje nasledstva. Ko so Benečani Maksimilijanu preprečili prehod prek svojega ozemlja na kronanje v Rim, je pisker postal pretesen. Maksimilijan se je v Trentu februarja 1508 razglasil za »izvoljenega rimskega cesarja« in potem s ponižanjem zaslepljen udaril po Republiki – s preplitvo denarnico in prekratkimi četami. Že do junija je beneška vojska zavzela vse pomembnejše kraje do Postojne. Sledilo je premirje, ki je skoraj vsa zasedena ozemlja pripisalo Benečanom. Konec leta 1508 je uspelo cesarju v protibeneško cambraijsko zvezo privabiti Francijo, Spanijo in papeža ter že v naslednjem letu slaviti nekaj odmevnih zmag, ki so boljše razbile na več manjših žarišč. Stroški za vojno so bili izjemno visoki, saj naj bi leta 1516 dosegli skoraj 70 % »državnega proračuna«. Habsburškim četam je dotlej uspelo pregnati beneško vojsko in celo pridobiti nekaj ozemlja. Leta 1516 sta sprti strani podpisali premirje, šele leta 1523 pa je v Wormsu prišlo do sklenitve dokončnega miru in priznanja obstoječih mej. Habsburžani so, če odmislimo kraške posesti, pridobili Bovško s ceste čez Predel, Tolminsko (z malo prej odkritim idrijskim rudnikom) in Gradiško.

In zdaj k »deželi Kras«. Kosi ugotavlja, da je Kras med 13. in 15. stoletjem izoblikoval jasno izraženo identiteto pokrajine, ki je bila neodvisna od Furlanije, Istre in Kranjske. Poleg teritorija se omenjajo njegovi prebivalci – Kraševci, od sredine 14. stoletja dalje tudi posebno deželno pravo (npr. *landes recht am Charst*). Specifično deželno pravo za teritorialne komplekse, ki so se tekom 15. in 16. stoletja zlili v deželo Kranjsko, ni v tem času nič posebnega; podobno zgodbo poznamo v primeru nekdanjih goriških deželic na Dolenjskem in v Beli krajini (grofija v Marki in Metliki) ter v Istri (Pazinska grofija). Prav tako ni sporno, da v delovanju Walseejev vidi nastavke za nastanek (kraške) dežele, segajoče od Devina prek Senožeč, Prema in Gotnika do Reke. Pomemben korak v tej smeri je bila cesarjeva podelitev krvnosodne oblasti za njihova gospostva v letu 1434.

Kljub temu menimo, da je šel Kosi v iskanju »dežele Kras« mestoma predaleč in da je vire bral predvsem tako, da so prikimavali njegovim vprašanjem. A poznamo tudi vire, ki njegove teze demantirajo ali vsaj ohromijo. Nekoliko začudi mnenje, da so bili po združitvi večjega dela Krasa pod oblastjo cesarja Friderika III. ustvarjeni pogoji za nastanek prave dežele na Krasu (str. 181). Friderik III. je bil namreč bolj nagnjen k temu, da je dežele »ukinjale« in ne formiral. Dober primer je integracija celjske dediščine (vključno z grofijo v Marki in Metliki) s precej jasnimi zarisi samostojne dežele v tri habsburške notranjeavstrijske dežele. Da bi imelo pri vzpostavljanju »dežele Kras« kak resen vpliv znanstvo cesarja z nekateri plemiči s Krasa (Martin in Jakob Raunacher, Tomaž Elacher), se ob pregovorni preračunljivosti Friderika III. ne zdi

prav verjetno. Enako je pretirana trditev, da je pretežni del Krasa po priključitvi preostale walseejske dediščine (Devin, Prem, Senožeče) v letu 1472 pod cesarjevo oblastjo dobil položaj samostojne dežele, kar naj bi dokazovalo to, da je bil kmalu zatem (1475) za Istro in Kras določen poseben pobirjevalec (zbiralec) tedenskega denariča, ali trditev, da je cesar leta 1478 s formulacijo *vnnsern furstentumben Steir, Krain, zu Ysterreich vnd am Karst* Kras postavil v rang dežele oz. celo kneževine. Pojavljanje Krasa kot posebne entitete v drugi polovici 15. in potem v 16. stoletju lahko razumemo predvsem kot naslavljanje Kranjski priključenega gospostva ali deželne četrti, saj ni imel bistveno drugačnega statusa kot Marka in Metlika ter Istra, torej ozemlja (četudi svoj čas pravno-formalno samostojne deželice), ki jih je Kranjska tekom druge polovice 15. in prve polovice 16. stoletja z vladarjevim blagoslovom posrkala.

Nekaj doslej spregledanih dokumentov, ki jih nanaša v zvezi s precej samostojnim delovanjem kraškega (in istrskega) plemstva v drugem desetletju 16. stoletja, je resnično vrednih vse pozornosti (str. 188–191). Večjo avtonomijo ali (morda bolje) samoiniciativo, ki sta jo v prvih desetletjih 16. stoletja živela Kras in habsburška Istra – očitno namreč je, da so bile vezi z Ljubljano in kranjskim deželnim zborom precej ohlapne – je treba pripisati izrednim razmeram v času beneške vojne in tik po njej, ko sta bila Kras in Istra dejansko prepuščena sama sebi. To na nek način priznava tudi avtor (str. 192–193), ko pravi, da je cesar Maksimilijan I. Krasu de facto priznaval samostojni položaj, vprašanje pa je, če lahko rečemo tudi, da »Kras v prvih desetletjih 16. stoletja v ustavno-pravnem pogledu evidentno ni bil sestavni del Kranjske«. (str. 191) Če preletimo le objavljene kranjske deželnozbornske spise, ki jih je objavila Marija Verbič v osemdesetih letih 20. stoletja in jih pozna tudi Kosi, bomo na več mestih (če so priključena gospostva našeta) našli, da je Kras (in tamkajšnja *landschaft*) pogosto razumljen kot Kranjski priključeno gospostvo, navadno skupaj z Metliko in Istro (*in unserm furstentumb Crain und den angeraichten unsern herrschaften Metling, Ysterreich und Carst*; primer je iz leta 1505 in iz let 1512–1518 jih je v omenjeni ediciji še precej). Je pa tudi iz teh dokumentov moč razbrati, da so v času beneške vojne Istro in Kras v Ljubljani na nek način odpisali.

Podobno najdemo v virih po Maksimilijanovi smrti (januar 1519) in julija 1520 so komisarjem novih deželnih gospodov Karla in Ferdinanda ob dnu poklonitvi prisegli *wir von allen stenden gemayner lannschaft des hertzogthumbs Crain vnd der angeraichten herschaften der Windischnmarch, Metling, Ysterreich vnd Karst*. Enako so komisarji v imenu obeh nadvojvod obljubili *allen lanndeutn vnnnd stannden, ir nachkomen vnnnd erben dises furstenthumbs Crain mitsamt den anhangenden herschaften, das ir maiestet vnd gnad gedacht stendnd des bemelten furstenthumbs*

Crain mitsambt den anhangenden herschafften Windischenmarch, Metling, Isterreich vnnd Karst ... bey irn rechten, freyheiten, gewonhaiten vnnd alten herkommen stet zu halten vnnd gentslich dabey beleiben zu lassen.

In, končno, poziv na poklonitveni deželni zbor spomladi 1522 – potem ko sta se brata ponovno dogovorila in odstopila od prvotne zamisli, ki je Ferdinandovim notranjeavstrijskim deželam odtrgala del »priključenih gospostev«, med njimi tudi Kras – je bil naslovljen na stanove Kranjske, Krasa, Istre, Metlike, Trsta in Reke. (str. 196) Kosi glede dogajanja v zvezi z ozemeljskimi delitvami med bratoma (Worms, april 1521; Bruselj februar 1522) postreže v glavnem z domnevami. De facto je bilo soliranje Kraševcev bolj kot ne konec, res pa je, kot pravi tudi avtor, da je bil proces stapljanja priključenih gospostev s Kranjsko v enotno deželo bolj zapleten, kot se navadno misli, in ga bo potrebno še podrobneje raziskati. Predstavljena monografija je velik prispevek k temu.

Predalec gre Kosi verjetno pri omembah kraškega (deželnega) plemstva in celo deželnih stanov, pri čemer ga morda zanesejo paralele z istrsko in metliško grofijo. Ti dve sta poleg teritorija, deželnega prava in glavarja premgli še ograjno sodišče in poseben plemiški privilegij, ki je vse omenjeno zapakiral v vsaj formalno delujočo deželo. Če imamo za grofijo v Marki in Metliki ohranjeni vsaj dve sodni listini, izdani na ograjnem sodišču v Metliki (ukinjeno je bilo leta 1518), in če poznamo prerekanja glede sodstva v Istri, kjer so se plemiči zaradi svoje maloštevilnosti in posledično premajhnega števila prisednikov namesto na ograjnem pravdali kar pred županskimi sodišči (okrog 1530 je bilo verjetno plemiško sodišče tudi formalno ukinjeno), pa za Kras nimamo ničesar razen hipoteze, da bi se tamkajšnja *landschaft* utegnila pravdati na kraškem plemiškem sodišču na Reki. Zanimivo sicer je, da avtor hkrati ugotavlja (str. 186), da se je ob koncu 15. stoletja kot novo kraško upravno središče uveljavila Postojna.

Glede kraškega plemiškega privilegija je malo več oprijemljivega, saj so kranjski stanovi v imenu kraških kolegov leta 1523 prosili tudi za potrditev »svoboščin Krasa«. Te naj bi kraško plemstvo dobilo od svojih dednih gospodov – Devinskih in Walseejev – a so se listine v vojnem času izgubile. Zadeva nekoliko spominja na pričevanje iz avgusta 1457, s katerim so Metličani Črnomaljcem potrdili, da so ti od avstrijskih knezov in prej goriških grofov imeli metliškim enake mestne pravice (listine), ki pa so zgorele v požarih. Kakorkoli, nadvojvoda Ferdinand I. si je vzel čas za razmislek in zadeva je šla očitno kmalu v pozabo, saj novih vesti o primeru ne poznamo. (Privilegije ožje Kranjske ter grofij oz. priključenih gospostev v Marki in Metliki ter Istri so deželni knezi ločeno in po letu 1593 v skupni listini potrjevali še do leta 1736.) Kosi verjame, da bi Kraševci od Devinskih in/ali Walseejev utegnili res dobiti *freiheit vnnd frivilegien*. Menimo, da bi se moral v primeru izgubljenega

izvirnika ohraniti vsaj kak prepis kraškega privilegija, ne pa da so se Kraševci – kot denimo na odbornem zboru v Augsburgu leta 1526 – sklicevali na privilegij, »kot ga je njim in Istranom podelil cesar Friderik III. (sic!), a se je v času njihovih prednikov izgubil«. In to pot so prosili, da jim zavoljo njihove velike zvestobe in škode, ki so jo utrpeli v času turških vpadov in beneške vojne, ponovno podeli svoboščine, kot jih je imela Istra. Morda pa je šlo pri tem le za izraz nekakšnega manjvrednostnega kompleksa, ki so ga »priključeni« Kraševci čutili napram prav tako priključenim Istranom in Metličanom, ki pa so se lahko pobahali s svojim ročinom.

V poglavju o kraškem plemstvu in kraških stanovih Kosi veliko stavi na prvo ohranjeno imenjsko knjigo za Kranjsko iz leta 1539 (in na drugo iz leta 1546) ter na kasneje (sredi 17. stoletja) narejeni seznam stanov za leto 1577. O zadnjem pravi, da je seznam za kranjski deželni zbor, čeprav je bilo že ugotovljeno, da so navedene številke za tisti čas absolutno previsoke. Nasprotno z omalovaževanjem omenja seznam kranjskega deželnega zbora iz leta 1543. A prav kombinacija seznamov navzočih in čistopisa seznama odsotnih članov kranjskih deželnih stanov, ki sta bila sestavljena na deželnem zboru v Ljubljani, daje realno »samopodobo« kranjske stanovske krajine. Imenjska knjiga pa, nasprotno, ni imenik deželnih stanov, temveč sumarni povzetek davčnih napovedi. Osnutek seznama odsotnih članov kranjskih stanov za leto 1543 je prav tako zelo obsežen in jasno je, da so hoteli sestavljavci sprva za vsako imenjsko posest najti njenega predstavnika na deželnem zboru in s tem človeka, ki bi prispeval k deželni davčni odobritvi. Pisec teh vrstic je pred časom podrobno analiziral sezname plemstva in deželnih stanov in prav na nekaj primerih iz 16. stoletja pokazal, da je v imenjski knjigi veliko takih, ki niso sprejeti (*angenommene*) deželani in ne sodijo v deželni zbor, prav tako so v imenjski knjigi često ostala neznana imena propadlih rodbin. S kritičnim pretresom seznamov iz leta 1543 pridemo do 92 bolj ko ne nespornih članov, prav tako zelo zanesljiv seznam za kranjski deželni zbor iz leta 1590 pa ima 117 članov. Zato je nemogoče, da bi držala cifra seznama za leto 1577 – 156 članov kranjskih stanov – Sergij Vilfan pa predvideva, da bi s poskusom ločevanja zanesljivih članov od nezanesljivih prišli do številke 110.

In če Kosi ob seznamih iz leta 1543 ugotovi, da je na njih le peščica Kraševcev in Istranov, to na nek način res pomeni, da »večine kraškega in istrskega plemstva iz imenjske knjige 1539 v Ljubljani niti teoretično niso pričakovali«. (str. 203) V imenjski knjigi je posebna rubrika *Adel am Kharst vnd annder personen*. Med navedenimi (seznam s pojasnili je objavljen kot priloga na str. 210–213) je poleg nekaterih znanih kraško-istrskih plemiških rodbin (npr. Kršan, Elacher, Raunacher, Neuhauser) precej ljudi, ki jih na ljubljanski (kranjski) ali tudi teoretični kraški deželni

zbor nikdar ne bi vabili, npr. tržaški meščani, deželan Goriške, dve vdovi, (sicer plemiški) otroci, prebivalec furlanskega (beneškega) Čedada ipd. Imenjska knjiga je skušala za vsako potencialno obdavčljivo posest zabeležiti potencialnega davkoplačevalca in v knjigi zabeleženi »davkoplačevalec« nikakor ni bil avtomatično deželan oz. udeleženec deželnega zbora, še zlasti, če je bil mladoleten ali če je izkazal tako mizerne dohodke, kot jih najdemo pri večini kraškega »plemstva«. Ker je šlo pri devinsko-walsejski dediščini vrh tega za gospodstva v deželnoknežjih rokah, ki so bila v fiskalnem pogledu odgovorna komori in kranjskemu vicedomu, stanovi tam sploh niso imeli veliko neposrednega vpliva, morda nekaj posrednega prek glavarjev in oskrbnikov, ki so bili kranjski deželani.

Ob koncu v krajšem poglavju Kosi še enkrat začrta obseg »dežele Kras« v 16. stoletju. V grobem lahko povzamemo, da so Habsburžani kot Kras razumeli tisti jugozahodni del »nove« Kranjske, ki so ga postopoma pridobili ob svojem prodoru proti morju od štiridesetih let 14. stoletja pa do konca beneške vojne oz. še malo dlje, ko je bila leta 1527 tudi Vipava po treh desetletjih upravne združitve z Goriško dokončno pripojena Krasu in s tem Kranjski.

Glede na napisano se bolj nagibamo k razlagi, da je bil Kras pač dinamičen skupek Kranjski priključnih gospostev. Čas, ko naj bi se Kras formiral v deželo z lastnimi stanovi, deželno zavestjo in razmeroma številčno plemiško skupnostjo, nastajanju novih dežel preprosto ni bil naklonjen. Če kot nujne elemente dežele razumemo teritorij, deželno pravo (privilegij), deželno plemstvo oz. stanove, ograjno sodišče, upravne organe (npr. deželni glavar), nam na Krasu manjkajo vsaj sodišče oz. izpričana sodna praksa, glavar nima od kneza podeljene sodne jurisdikcije nad širšim teritorijem, temveč imamo navadno opravka z več glavarji kot upravniki enega ali več gospostev oz. lokalnimi vojaškimi poveljniki. Prav tako – razen z nekaj domišljije v imenjski knjigi – ne najdemo čvrstih argumentov za posebno kraško *landschaft*, kraške deželne stanove.

Kosi konča z ugotovitvijo, da je bila prva skupna potrditev kranjskega deželnega ročina leta 1593 izstavljena na prošnjo deželnih stanov Kranjske, Slovenske Marke, Metlike, Istre in Krasa, a to še ne pomeni, da je imel Kras tudi v preteklosti enakovreden status ostalim nekdanj samostojnim in privilegiranim deželam. Kras se med priključenimi gospostvi namreč pojavlja že v prvih letih 16. stoletja.

Z Miho Kosijem in delom *Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«* je čez zgodovinski obraz Krasa potegnila močna burja, ki je razpihala marsikatero meglico in zbistrila naš pogled za nazaj, hkrati je odprla nove raziskovalne line. Njegovim namigom v »deželo Kras« lahko na trenutke nejeverno odkimavamo, a hkrati ne moremo reči, da njegova razmišljanja ne postavljajo umestnih vprašanj. Po pričakovanju so tudi v tem zapisu največ prostora

zavzela »vznemirljiva« poglavja o »deželi Kras«. V resnici pa srce študije najmočnejše (od)bije že prej, tam, kjer govori o »času velikih«, »intermezzu oglejskih patriarhov«, »novih možeh«, »prelomnih časih« in »beneški vojni«. Sicer pa »primer Kras« (enako kot Istra) gotovo zasluži poglobljene nadaljnje raziskave, predvsem za obdobje prvih desetletij 16. stoletja, ko se je avtonomija (samosvojost) (z)lomila.

Andrej Nared

Črna na Koroškem = Schwarzenbach (ur. Tomaž Simetinger). Črna na Koroškem: Občina, 2018, 214 strani.

Verjetno se zaradi slabe transportne povezanosti, neskončnih debat in neprestanih odlaganj gradnje ustrežnejše cestne povezave prebivalci Koroške še vedno počutijo kot pozabljeni del slovenske države. Podobno kot v vsakdanjem življenju pa se tudi v znanstvenih raziskavah svoje preteklosti Korošci počutijo nekoliko odrinjene. Da bi na družboslovnem področju vsaj malce omilili te vrzeli, so slovenski raziskovalci v zadnjih letih pripravili več razprav, knjig in tematskih zbornikov, ki osvetljujejo Koroško. Najbolj so bili pri tem uspešni etnologi, na pobudo nekaterih koroških zgodovinarjev pa je tudi revija *Kronika* leta 2008 izdala Koroški posvečeno tematsko številko. Seveda se na temo koroške zgodovine tudi sicer v strokovni literaturi redno pojavljajo posamezni članki in objave.

